

УДК 94:371.671(497.4)"1920/1940"

К. В. Мальшина

СЛОВЕНСЬКІ ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ 1920-х – І ПОЛОВИНИ 1940-х рр. ПРО ІСТОРІЮ ПІВДЕННИХ СЛОВ'ЯН У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Стаття присвячена питанням відображення у підручниках історії, які використовувалися у словенських школах у 1920-х – І половині 1940-х рр., історії міжвоєнного часу, економічних, політичних та культурних процесів на словенських та інших слов'янських землях, визначення поняття "новітня доба", дидактичного оформлення підручників та їх виховального контексту.

Ключові слова: Словенія, міжвоєнний період, підручники історії.

І половина ХХ ст. в історії Словенії була відзначена великими зрушеннями у вирішенні тисячолітнього національного питання – досягнення незалежності. На короткий час наприкінці І Світової війни, на 2 місяці – в жовтні-листопаді 1918 р. – Словенія постала фактично незалежною територією і почала боротьбу за встановлення демократичної влади та об'єднання словенських земель, які на той час перебували у складі Італії, Австрії та Угорщини. В цей момент вона була складовою частиною федеративної Держави СХС з широкою автономією. Революції у державах, які були втягнуті у війну, та швидкі події листопада 1918 р. на воєнних фронтах призвели до того, що Словенія не була в змоззі досягнути своєї віками очікуваної мети та увійшла у склад Королівства СХС. Після створення Королівства СХС та будівництва централізованого державного управління можливості для здійснення словенських національних устремлінь були обмежені, а після реакційного "шостосічневого перевороту" 1929 р. навіть їх обмежена автономія була ліквідована. У 1941 р. словенські землі знов, як і у 1918 р., піддалися розрізанню, словенці були поділені між трьома окупантами – Італією, Німеччиною та Угорщиною.

У словенській історіографії питання трансформації громадських поглядів та оцінок історичних подій у Словенії, Першій Югославії в цілому, історії інших слов'янських народів міжвоєнного періоду, відображених у шкільних підручниках з історичних предметів, практично не розглядається. Здебільшого вивчається історія шкільної освіти, проходять симпозиуми та виставки [9; 12]. Деякі словенські освітяни, директори великих шкіл початкового та середнього рівня навчання, присвятили себе дослідженню історії своїх навчальних закладів [10; 16-18], студенти – історики та соціологи університетів Словенії також іноді присвячують свої дипломні та магістерські роботи історії рідної школи [23].

Метою автора є дослідити відображення у підручниках історії, які використовувалися у словенських школах у 1920-х – на початку 1940-х рр., історії міжвоєнного часу, важливого періоду у розвитку словенської державотворчої ідеї, коли між собою боролися дві головні тенденції словенської політичної думки – югославізм та словенство, та виявити, якому з цих таборів належали автори підручників. Одним із цікавих питань стосовно викладання міжвоєнного періоду є визначення поняття "новітня доба", до якої він дійсно відноситься, та відображення цього поняття у шкільних підручниках, також цікаво прослідкувати, як в підручниках показані економічні, політичні та культурні процеси на словенських та інших слов'янських землях, у якому дидактичному вигляді та виховальному контексті вони написані.

Джерелом для вивчення питання добре слугують самі підручники історії для початкової та середньої школи словенських видань 1920-30-х рр. [6; 13; 15; 19] Джерелом для вивчення питання добре та словенських перекладів італійських видань 1941-1943 рр. У головній Національній бібліотеці Словенії збереглося декілька шкільних підручників з історії, виданих в період окупації Югославії у період Другої світової війни [4; 8; 23]. Вони охоплюють період від античності до 1941 р. та дають матеріал для осмислення багатьох питань як з історії освіти, так і з історіографії історії Словенії, Першої Югославії та всіх слов'янських народів міжвоєнного періоду. Також доповненням до цього можуть стати документи відповідних міністерств зі справ освіти та релігії, матеріали шкільного та громадського друку міжвоєнного та воєнного періоду, спогади очевидців [3; 11; 20].

В умовах постійної цензури, як у рамках першої Югославії, так і під окупантами, однією з форм впливу на словенську громадську думку стали підручники з історичних предметів, особливо з історії слов'ян. Вони мали велике значення заради свого впливу на мислення цілих генерацій, формування національного духу та прагнення до здобуття незалежності.

До перевороту 1929 р. поняття "новітня доба" у історичній літературі того часу практично не обговорювалося. "Нова доба" здебільшого визначалася періодом від Реформації XVI ст. до кінця "світової війни" (тоді ще не знали, що вона тільки перша) та прийняття Відовданської конституції 1921 р.

Прикладом цього може слугувати "Історія південних слов'ян [у сенсі населення майбутньої Першої Югославії] для середньої школи" 1928-1929 рр. видання авторства Антона Меліка (1890–1966) та Янка Орожена (1891-1989) [13]. Підручник уникає будь-яких дефініцій сербської монархії, наприклад, один з підрозділів має назву "Як було у Сербії у роки революції та протягом десятиріччя абсолютистської реакції" [13, с.106]. Іншим цікавим фактом є те, що словенці всюди іменуються "наш народ", "наші рояки" (сородичі), "наші національні депутати", інші народи – за своїми власними назвами. Більше того, під "возз'єднанням нашого народу" автори теж мають на увазі створення Держави СХС, а потім Королівства СХС, чому присвячено менше ніж півтори сторінки.

Детально перераховані події за часів Першої світової війни, пов'язані зі словенським національно-визвольним рухом: втеча головних політичних діячів, депутатів імперського рейхсрату – членів

Югославянського клубу за кордон, встановлення "Югославянського комітету", тісні контакти з чеським Національним комітетом (навіть згадуються імена Анте Трумбача та Томаша Масарика) та їхні перемовини з Сербією [13, с.139]. Розкривається зміст Корфської Декларації як результату переговорів щодо устрою майбутньої держави сербів, хорватів і словенців (перераховані саме в цьому порядку) як конституційно-парламентської монархії при династії Карагеоргійовичів, показаний її вплив на всіх південних слов'ян: "Корфська Декларація всюди викликала великий ажітаж і була прийнята також Черногорським "Комітетом національного об'єднання" в Парижі".

Також детально йдеться про встановлення Держави СХС (словенців, хорватів та сербів): "Наші національні представники у травні 1917 р. в так званій Травневій Декларації заявили, що вони хочуть об'єднати сербів, хорватів і словенців в єдиній країні. Заради безпеки, в якій вони жили, ще за габсбурзьких часів вони заявляли, що згодні на об'єднання в кордонах імперії, але пізніше відмовилися від цього та почали боротися за повне звільнення". Згадується про існування Національного віча сербів, хорватів і словенців (знов навпаки реальній назві), йому надається роль ініціатора об'єднання Держави СХС та Королівства Сербії: "Національне віче сербів, хорватів і словенців через своїх депутатів запропонувало свій висновок про об'єднання регенту хворого короля Петра, спадкоємцю престолу Олександру, який тоді 1 грудня 1918 р. урочисто проголосив об'єднання перед усіма ними". [13, с.139]

Етнічній катастрофі – розділенню словенців між чотирма державами – теж приділено декілька рядків: "Важко було домовитися з колишнім союзником - Італією, яка хотіла бути повною хазяйкою Адріатики. Угода була укладена в Рапалло. За тією угодою наша країна отримала свої нинішні кордони, але було треба принести деякі жертви, як по відношенню до Австрії, де залишилося більше 100 тисяч наших співвітчизників, так і до Італії, де залишилися півмільйона" [13, с.140]. Зовсім не згадується про прекурських словенців, яких віддали Угорщині.

"Новітня доба", тобто тодішня сучасність, 1921-1929 рр., у підручнику не розглядається. Це не дивно, тому що підручник вийшов у 1929 р., після січневого перевороту, та пройшов цензуру у 1930 р., коли політика національного унітаризму вже діяла у всіх напрямках. Все викладення матеріалу не супроводжується жодною ілюстрацією.

Трошки відрізняється ситуація з поданням матеріалу у "Історії новітньої доби (1815-1920) для середньої школи", яку видав у 1933 р. одноосібно Я.Орожен [15], підручнику з світової історії (навіть усього "Нового Світу" та африканських країн), в якому дефініція "новітньої доби" обіймає другий період "нової доби" з попереднього посібника, але доводиться теж тільки до 1920 р., уникаючи будь-яких оцінок історичного процесу у Королівстві СХС. Автор визначає духовну особливість новітньої доби, перемогу принципу індивідуалізму та природного етнічного права людини у теорії, що було реалізовано на практиці тільки у Франції, та підкреслює, що французька революція вплинула на весь світовий історичний процес, принісши із собою лозунг "Свобода, Рівність та Братерство", що перейняли ліберали, представники багатого міщанства, які в умовах суспільно-політичного консерватизму могли здійснити ці лозунги тільки у господарстві, у вигляді принципу свободи підприємництва та вільного ринку.

Я.Орожен тут говорить про те, що лібералізм породив націоналізм, який в свою чергу призвів до імперіалізму та в кінці кінців до світової війни [15, с.1-3]. Він демонструє тут дуже марксистські погляди на історію світу, тим не менш видання було дозволено міністерством просвіти 22 грудня 1932 р.

У підручнику представлені 47 портретів - політичних (31) та культурних (13) діячів світу, та 3 з них – це словенські політики католицького табору, які боролися за національні інтереси словенців та відзначали собою політичну сцену до початку I світової війни.

Цікавим є те, що при розгляді Австрійської імперії обов'язково описується становище словенців, теж "нашого народу", у всіх інших частинах імперії, коротко подана економіка, культура. При цьому з описом словенської діаспори у текст вплетено опис подій в самій Словенії, відношення до ідей тріалізму, югославізму, словенського національного питання, формування політичних партій. Також достатньо уваги приділяється міжнародним подіям, які стосувалися словенців – здебільшого історії Італії, австро-італійським відносинам та війнам, у яких йшлося про словенські етнічні землі на півдні Адріатики.

Наступний крок у поданні історії югославських народів був зроблений вже у 1939 р., коли в Словенії вийшло 2 підручника - з "Історії Югослов'ян" (Богдан Бінтер (1906-1967), Войтех Штрукель) [6] та "Історії слов'ян" (Рудольф Печьяк (1891-1961), Ян Баукарт (1889-1974)) [19]. Словенська культурно-політична еліта, яка сформувалася в умовах конституційної монархії та займала досить нейтральну позицію у скупщині Королівства СХС, після встановлення реакційного режиму перейшла у опозицію разом з хорватськими політичними силами та на порозі II Світової війни приймала участь у пасивному політичному опорі; після вбивства короля Олександра почалася активна боротьба між усіма сторонами політичного процесу, тому для друкованого слова настало більше свободи.

„Історія Югослов'ян”, якщо порівняти з підручником 1929 р., вже у назві чітко висловлює провідну унітаристську етнополітичну ідею єдності націй Королівства СХС. У змісті теж переважно всі народи розглядаються сумісно під іменем "південні слов'яни", та деякі окремі підрозділи присвячені подіям всередині держав (Черногорія, Сербія), положення слов'ян у габсбурзькій імперії подається у такому, наприклад, вигляді: "Хорватія під баном Іваном Мажураничем (1873-1888)", де автори теж уникають будь-яких історичних оцінок, викладаючи тільки фактичний матеріал. Виключенням є словенці, наприклад, у підрозділі "Словенці під час найгіршого німецького тиску" [6, с.139-134]. При цьому цікавим є те, що автори уникають також іменування держави Югославією, використовуючи словосполучення "У вільній державі", "вільне королівство" [6, с.171,175].

Становищу Югославії всього періоду її існування присвячено 2 сторінки підрозділу “Перші володарі вільного королівства” [6, с.175], більшість їхнього простору займають два портрети королів – Олександра I та Петра II, найкращий перелік головних дій королів та їх прославлення. Слово “Югославія” з’являється тільки у останньому реченні: “Сьогодні Югославія є провідна країна в Південно-Східній Європі, у дружбі з усіма сусідами, але в той же час сповнена рішучості захищати свою власність від будь-кого” [6, с.177]

Незважаючи на назву “Історія слов’ян”, другий підручник теж присвячений історії народів Югославії. Підручник знову звертається до поняття “нова доба”, зараз починаючи хронологію періоду від відкриття Колумба та доводячи її до приходу до влади у 1934 р. короля Петра II. В цьому підручнику також дуже рідко зустрічається слово “Югославія”, в основному йдеться про “нашу державу”, “нашу економіку” і т.п.

Підрозділ, присвячений міжвоєнному періоду, має 18 сторінок (!), він описує політичні події від кінця I світової війни до приходу до влади Петра II, досить місця займає опис важливого етапу у розвитку словенської державності - Держави СХС. Незважаючи на більш довге описування подій, автори тут теж уникають будь-яких оцінок. Ми можемо судити про їх відношення до викладення цього матеріалу тільки по деталях: підрозділи мають пишні назви “Петр I Визволитель”, “Олександр I Об’єднувач”, королівські портрети та фотографії; однак в тих підрозділах повествування йде “від третьої особи”, без згадування їхніх імен. На останніх сторінках мова йде про економічний розвиток, науку, культуру та освіту в Югославії та Словенії.

Підручник найкраще дидактично оздоблений, в ньому вже присутні питання для повторення змісту підрозділу, які розміщені попереду тексту, вочевидь для того, щоби учні відразу знали, на що звернути увагу. Кожний хронологічний розділ містить як політичні, так і економічні процеси, наводить дані про розвиток науки та культури. Наприкінці підручника наведені головні висновки з усього викладеного матеріалу, додана хронологічна порівняльна таблиця з датами подій (1500-1934), організованими у стовпчик по державах, доведена до вбивства короля Олександра I, причому першій стовпчик присвячений словенцям.

Також перед хронологічною таблицею міститься додаток “Історія-вчителька”, де в кожному з 14 пунктів є повчальні клерикальні ідеї, про словенців, наприклад: “Історія нас навчає: ...12. що створені малі народи і держави мають знати, що десь у світі є простір, де громадяни користуються якомога більшою свободою мирно створювати свою власну культуру, що повністю переважає великі вигоди наддержав. Бог дав їм це завдання, тому вони мають таке ж саме право на життя, як великі народи; 13. що має кожен народ свою країну, свою мову, свої пісні та свою історію” [19, с.186].

* * *

Протягом весни та літом 1941 р. населення Словенії перебувало в постійному нервовому напруженні, поглядаючи на політичні кризи, державний переворот, окупацію та потім на німецькі військові успіхи. Навчання у словенських школах у 1940/41 навч. році тривало до 31 березня 1941 р., коли прийшов наказ центру закінчити роботу у зв’язку з державним переворотом. 10 квітня перші мотоцикли з німцями прибули в Словенію.

Німці, які мали одноосібне право проводити демаркаційну лінію між арміями, поправили рапальське розмежування на користь італійців та 23 квітня віддали їм Люблянську округу, яка згодом отримала назву Люблянської провінції. Більшість залишку словенських земель увійшла в Третій рейх, у склад губернаторств Штирія (Gau Steiermark) та Карінтія (Gau Karenten). Словенські області Прекмур’є та Меджимур’є в їхніх історичних межах отримали угорці, які втратили ці землі з-під свого контролю у 1918 р. Коли 17 квітня капітулювала югославська армія, Словенія була зайнята вже тиждень. Розрізання Словенії прогнозувало словенську національну смерть, принаймні, якомога швидше з німецької сторони. Італійці були повільніше на початку, але потім стали використовувати окупаційні методи за німецьким зразком. [14] Одним з методів асиміляції була робота зі словенською громадською думкою через шкільні підручники. Вони мали велике значення заради свого впливу на мислення молодого покоління.

Італійці обрали особливу форму окупації та утворили свого роду автономну область, Люблянську провінцію. Італійський Верховний комісар провінції Еміліо Граціолі прийшов до влади в Люблянці 20 квітня та оголосив, що знаходиться в межах його юрисдикції за наказом Муссоліні: залишалося в силі югославське громадянське, торгове та кримінальне право, якщо це не проти спеціального рішення італійської влади. На засіданні німецької центральної демаркаційної комісії 23 липня 1941 р. він зазначив, що Італія не має історично обґрунтованих вимог до словенської території, як це має Велика Німеччина: те, що Люблянська потрапила під італійську руку, це дар фюрера, який Італія з вдячністю прийняла, сама ж Італія ніколи не визначала кордони [5, с.189]. Муссоліні у відповіді на письмо лідерів словенських політичних партій заявив, що фашистська Італія поважає культуру, звичаї і традиції словенського народу, і надатиме словенцям свого роду самоврядування, щоби Словенія постала “організмом, схожим на Словаччину”.

Стаття 8 Королівського указу говорить про анексію словенської території до Італії: встановлення Люблянської провінції буде зроблено на основі нових наказів та заради компактного характеру словенського населення буде мати автономний характер, з урахуванням етнічних особливостей населення, географічного положення і конкретних місцевих умов. Державну політику проводитиме Верховний комісар, який на допомогу скликає раду з 14 представників від продуктивних груп словенського населення. Військова служба для словенського населення не буде обов’язковою. У початкових школах навчання буде вестися обов’язково словенською мовою, а італійська буде в середній та вищій школі факультативним предметом. Офіційні документи будуть видаватися обома мовами.

Якщо все це порівняти з німецьким окупаційним режимом, враховуючи спочатку "м'який" італійський тиск, можна зрозуміти громадську думку, відображену у словенській пресі, заявах культурних та наукових установ і товариств та організацій о лояльності. Оскільки італійці не вигнали духовенство з Люблянської провінції, в деякій мірі зрозумілою є навіть декларація єпископа Любляни, що "ми можемо бути вдячні Богу за таке рішення". Таким чином, італійські окупанти на початку здавалися "кращими", ніж німецькі.

У травні 1941 року школи здобули італійсько-словенські печаті. Але регулярні заняття у багатьох школах Люблянської провінції почалися у 1942 або тільки в жовтні 1943 р.[18]

Для порівняння треба сказати, що в німецькій зоні окупації до шкіл ставилися інакше. З початку окупації, з 6 квітня по 22 червня 1941 р. німецькі війська використовували школи у якості казарм, оскільки словенські селища самі собою дрібні, малонаселені та не мають більших приміщень. Школи почали працювати восени 1941 р., викладання йшло німецькою, з використанням німецьких книг. Діректори були німці, які звичайно не мали вищої освіти. Наприклад, школою в Чрешневці завідував Фріц Файгель, за професією офіціант [17]. Словенську викладали місцеві вчителі. Німецькі вчителі були дуже суворими, використовували тілесні покарання й загрожували виселенням. Діти були записані в Гітлерюгенд. Були введені обов'язкові німецькі мовні курси для дорослих. Завдяки жорстоким репресіям шкільні класи спорожнювалися. Колишні вчителі йшли у партизани або були активістами Визвольного фронту. У вересні 1944 р. більшість словенської території вже перебувала під владою партизан, які розіслали листи по школах, що вчителі та учні повинні негайно покинути школи і села, що вони й робили. У боротьбі проти партизан німецькі солдати знищували книги та цілі бібліотеки. Більшість шкіл у німецькій зоні окупації піддалися вандалізму протягом зими 1944/45 рр.; навчання продовжувалося в партизанських таборах, часто усним чином, було нерегулярним та неповним.

Також відношення до загальноосвітнього навчання в угорській зоні окупації мало свої відмінності. Хоча в сенсі асиміляції словенців німецькі та угорські цілі збігалися, все ж угорці не ставили за мету повного фізичного знищення місцевого населення. Угорська військова адміністрація з 16 квітня по 15 серпня 1941 р. зайнялася також освітою, заснувавши у своєму складі навчально-адміністративну "експозитуру" (філію), яка перейшла пізніше до складу цивільної адміністрації. Експозитура, яка охоплювала всю угорську зону окупації, працювала до 15 жовтня 1943 р., з переломом в ході війни організація управління школою стала фактично такою ж самою, як в Угорщині, де існували відділи освіти тільки в міських магістратах (шкільні директори підпорядковувалися ним безпосередньо), округи мали тільки шкільних інспекторів.

Угорці продовжили свою колишню політику мад'яризації з новою тактикою, тому що молоде покоління словенців вже не розуміло угорської. Угорці не порушили існуючі школи та навіть доклали зусиль для розвитку професійного навчання, відкривши в Мурскі Сobotі дворічне державне торгово-ремісниче училище, яке не було призначено тільки прекмурцям, до нього вступали також угорські учні. Реклама була настільки успішною, що училище мало студентів навіть з Шопрона і Секешфехервара. Політика асиміляції полягала в тому, щоби максимізувати кількість угорських студентів та полегшити мад'яризацію. Вже у перший навчальний рік угорської окупації в училищі серед 98 школярів навчалось: 1 серб, 31 словенець та 66 угорців, ця пропорція співвідношення угорців та словенців 2:1 зберігалася до кінця окупації [10].

Навіть під час окупації школи видавали щорічні "Вісники". Шкільні щорічники показують, що навчальні роки у зв'язку з війною надзвичайно скоротилися, школи працювали з листопада по травень, а в 1943/44 році навчання відбувалося дуже нерегулярно і навіть закінчилося 1 квітня. Шкільний рік 1944/45, хоча й почався вже 9 вересня 1944 року, але у зв'язку з переходом війни в Угорщину Міністерство наказало школам зачинитися 26 жовтня 1944 р. [3]

У роки війни навчання проводилося угорською. Замість другої іноземної мови для всіх школярів ввели окремим предметом вендську мову (прекмурський діалект словенської). Для викладання цього курсу використовували підручники "Читанка та практичні заняття з вендської мови" (Vend olvasó és gyakorlat könyv) для 1-го і 2-го класу, "Читанка, орфографія та граматика вендської мови" (Vend olvasó gyakorlat és nyelvkönyv, vend nyelv levelező) для 3-го класу та "Міколову збірку езопових байок" (Valogatott Ézopusi mesék, Будапешт, 1942). Уроки вендської мови викладалися вендською. Школі була поставлена задача очищення вендської мови від словенізмів та створення вендської ділової мови.

Під час окупації молодь віком від 12 до 24 років організували у підготовчу військову організацію "Паладин" (Levente). За рішенням міністерства участь в ній обов'язковою для всіх учнів школи. Загони проводили щотижневі військові навчання [11]. Крім того, під час війни працювали шкільні клуби та товариства: Конгрегація Марії (піклувалася релігійною освітою за межами школи), Євангелічне товариство, спортивний клуб, загін скаутів, хор, стенографічний гурток.

Бачимо, що м'який, здавалося б, характер угорської окупації та шкільного управління у дійсності демонстрував широку обгрунтовану багаторічну програму повної асиміляції словенського населення.

* * *

Список навчальних посібників, визначених італійцями для словенців, був опублікований у газеті "Словенець" від 3 січня 1943 р., яка видавалася все ще словенською мовою, хоча мала гриф "Іноземне видання", включає 19 позицій, присвячених італійській мові – 11 словників та 8 навчальних посібників; 2 географічних та 1 історичний атлас, 1 підручник загальної історії та 1 підручник з литургії та закона божого, на останньому місці перераховані 3 читанки з словенської мови та літератури [7].

Автором підручнику з історії є Пьетро Сільва (1887-1954), італійський історик, випускник філософського факультету Пізанської Вищої Нормальної Школи (частини університету Пізи) 1910 року, професор історії у Військово-морській академії в Ліворно. Відомий своїми роботами з історії середземноморських народів, він

був послідовником принципу національного самовизначення, як послідовник ідей Джузеппе Мадзіні, взяв участь у Римському конгресі пригноблених народів Австро-Угорщини у квітні 1918 року. Пьетро Сільва ніколи не схилився до фашизму, який він повністю ігнорував протягом двадцяти років, та серед багатьох підписав Маніфест антифашистської інтелігенції Бенедетто Кроче. На знак протесту він відмовився співпрацювати з Італійською енциклопедією, заснованою у 1929 р. під покровительством Муссоліні [21].

Незважаючи на його антифашизм, підручник все ж написаний в дусі прославлення італійців як головних переможців у I світовій війні та рятівників Росії та Сербії від поразок, чесних союзників, які воювали не тільки на своїх кордонах, але й в інших державах – так, у південній Франції, Далмації, Албанії та Македонії – у всіх цих землях Італія мала свої життєві інтереси. Головні її інтереси на території Першої Югославії – Істрія, Далмація та зокрема м.Рієка – у підручнику названі чисто італійськими землями ще з часів Данте. У назві “Вісь Рим-Берлін” Рим стоїть на першому місці та має визначення як “найміцніша й найактивніша сила світової політики”, а “фашизм означає в італійській історії надзвичайно відновлюючий рух і підйом національних енергій з точки зору слави традицій Риму і створює ґрунт для польоту Італії до його піднесених цілей” [22, с.212]. Підручник повний цитат дуче з багатьох питань. О словенцях та Югославії в цілому з усього тексту, присвяченого міжвоєнному та воєнному часу, згадується в шости місяцях, при чому ім'я Югославія більше замінено на “белградську владу”. Щодо окупації, П.Сільва пише: “Частина Далмації, з великими портами і містами, перейшла до Італії і сьогодні складає окрему провінцію, Словенія з Люблянню стала італійською провінцією з Конституцією, яка гарантує збереження її традицій. Адріатичне море знаходиться повністю під владою Італії і народів, які визнають римське лідерство” [22, с.249].

Також словенські школяри вчилися на знаменитому італійському історичному атласі, що був складений у 1920-х рр. плідним колективом, в який входили: італійський геолог Маріо Баратта (1868–1935), італійський історик-античник Плініо Фраккаро (1883–1959) і австро-італійський географ Луїджи Вісінтін (1892–1958). Видання мало три частини: Доба античності та Доба середньовіччя (автори М. Баратта та П. Фраккаро), й Модерна доба (автор Л.Вісінтін). На відміну від очікувань, атлас був складений у Інституті географії Св.Августина в Новарі дуже ретельно, був оцінений фахівцями всього світу та витримав безчисленну кількість перевидань протягом всього ХХ ст.; останнє ввидання, вже з окремим томом з фотографіями з космосу та картами великих міст Землі, вийшло у 1998 р.

Всесвітній “Історичний атлас” Інституту географії Св.Августина свідчить про творчий підхід авторів, які картографічно представили найрізноманітніші явища, а не тільки фізичні властивості земної поверхні. Насправді, вже в першому виданні 1922 р. містилася низка інноваційних тематичних карт, особливо економічного та історичного характеру (наприклад, детально прорисовані зміни в світі після першої світової війни). На жаль, для словенців видання було дуже скорочено. Перша половина ХХ ст. представлена двома картами – 1914 та 1930 рр. На обох картах, спочатку у межах Австро-Угорщини, а потім Югославії, обозначені тільки міста Трієст та Фіуме (Рієка) – життєві інтереси Італії, та визначено, де є Боснія.

Кожен з авторів був вже відомим до початку роботи над атласом.

Луїджи Вісінтін, італійський географ і картограф, був найбільший творець і редактор “Історичного атласу”. Його життєвий шлях з Віденського університету на російський фронт Першої світової війни, полон, а потім повернення додому та до студій вже в Університеті Турину також привів його до антифашизму. Після закінчення Університету у 1919 р. він працював в якості картографа в Інституті географії Св.Августина в Новарі, і вже у 1920 р. він став науковим керівником інституту, незмінним до самої смерті. Він також склав карту Венеція-Джулія, яку італійська сторона використовувала на Паризькій мирній конференції [24]. Л.Вісінтін мав великі заслуги перед своїм Інститутом, здійснивши видання різних географічних атласів – “Великого географічного атласу” (Grande Atlante Geografico), Календарного атласу (Calendario Atlante), які були опубліковані в численних виданнях.

Його географічні шкільні атласи – “Географічний атлас для народної школи” (Новара, 1941), “Географічний атлас для середніх шкіл” (Новара, 1941) також були опубліковані в Словенії. Всі словенські видання Л.Вісінтін підготував італійською, перекладали їх Вальтер Бохінець, Макс Міклавчич, Роман Савнік та інші.

Маріо Баратта, який все ще зберіг прізвище в сучасних виданнях Великого Атласу, взяв на себе видання карт “на південь від 38°”. Він був випускник та професор одного з найвідоміших у світі університетів - Університету Павії, автор декількох есе, присвячених питанням економіки та економічної географії, був відомий як фундатор історичної сейсмології та як фахівець з економічної географії: він видав сейсмічну карту Італії (La Carta sismica d'Italia), у співпраці з Луїджи Вісінтіном - перше видання “Великого географічного атласу Св.Августина” (El Grande Atlante Geografico De Agostini), у співпраці з «Атлас промисловості та торгівлі» (Atlante della produzione e dei commerci), який тільки до війни вже витримав 3 видання та був популярний навіть в СРСР [1, с.28] На відміну від П.Сільви, він з ентузіазмом прийняв фашистські ідеї, теж сприймаючи їх як продовження ідей Дж.Мадзіні, але його політична діяльність в Павії більше стосувалася підтримки культури. Передчасна смерть у 1935 р. не дозволила йому бути свідком фашистських діянь.

Плініо Фраккаро, як і М.Баратта, був професором Університету Павії та найвидатнішим в Італії знавцем історії всіх стародавніх цивілізацій Середземномор'я й зокрема античного Риму, особливо часів та центуріатних реформ Сервія Тулія. У своїх працях Фраккаро відновлював довіру до традиції і пов'язував політичні та військові аспекти сервіанської конституції в єдине ціле. Тим самим він доводив реальність військового походження та практичного функціонування центуріатної системи в якості війська. Теорія Фраккаро дійсно справила визначальний вплив на подальшу науку про римську античність [2, с.47]. Також він співпрацював у “Італійській Енциклопедії” (Enciclopedia Italiana) у розділі “Античність” (Antichità) під редактуванням Гаєтано Де Санктіс, для чого він написав 208 статті, починаючи з історії всіх стародавніх

цивілізації Середземномор'я. З другого, політичного боку, відомість та фаховість інтересів П.Фраккаро до військових питань вважалися за сприяння відновлення слави Риму, що дозволило Фраккаро, не дивлячись на його відкрито антифашистські погляди та неодноразові приниження, залишатися в університеті. Як експерт у географії та топографії, він був залучений практично до всіх частин атласу.

Окремим чином у низці словенських підручників з історії воєнного часу стоїть унікальне видання 1944 р. - "Коротка історія для середніх педагогічних та міських шкіл. 4-й клас, Новітня доба", нажалю автор його ще й досі невідомий. У Національну академічну бібліотеку Словенії його передали лише у 1986 р. "Коротка історія" являє собою конспект історичних подій, починаючи з Венського конгресу, з повним аналізом будь-якого історичного явища за планом: "Мета: Учасники: Спосіб: Принципи: Заключний акт: Принципи: Результат". Враховуючи причини та хід Другої світової війни, в підручник включено цілий розділ "Німеччина в світовій політиці", охоплюючий 1871-1914 рр. [8, с.28-29]. Словенці з'являються в тексті в середині XIX ст. на початку своєї боротьби за національну автономію; Австро-Угорщина розглядається тільки як фон для показу внутрішньо-політичних причин їхньої національно-визвольної боротьби; коротко і емко проаналізовано формування словенських партій та їх групування при кожній новій владі в імперії [8, с.31-33]. Міжвоєнний період обіймає 5 розділів та 12 сторінок з 52 сторінок в цілому. Його змістова структура теж цікава – описано формування Версальсько-Вашингтонської світової системи та Ліги Націй, політичні та економічні проблеми в світі. Більше половини розділу присвячено конспективному огляду історичних процесів у Німеччині та Італії протягом всього міжвоєнного періоду. Події Другої світової війни описані до 22 червня 1941 р., що завершується словами: "Таким чином, розподіл сил в боротьбі за нову Європу завершено: з одного боку, Берлін-Рим-Токіо, з іншого – Лондон-Москва-Вашингтон" [8, с.52].

Слов'ян автор підручника торкається дуже коротко на всьому протязі міжвоєнного періоду, балканські слов'яни згадуються тільки як предмет спорів Паризької мирної конференції та послідовних міжнародних угод. Словенців практично не згадано жодного разу. О Королівстві СХС є два абзаци, які здебільшого присвячені зміні королів у 1924 р. та 1934 р. та міжнародним подіям навколо Римської угоди 1924 р., Малої Антанти та зазіханням Італії на Албанію. Внутрішня політика в королівстві вміщується в два речення: "Комуністичні страйки, культурні, релігійні та плеємні протиріччя намагалася врегулювати централізаторська Відовданська конституція 1921 р., яка спровокувала опір хорватів і словенців (Радич). Щоб уникнути партизанських боїв, король Олександр скасував конституцію у 1929 році і ввів диктатуру. Країна отримала свою назву Югославія, яка була розділена на 9 бановин і отримала нову конституцію у 1931 р." [8, с.44-45].

Стислість та лаконічність подання матеріалу, увага до економічних проблем, діалектичний підхід до аналізу історичних подій видає "марксистське", партизанське походження автора. Підручник не має жодної ілюстрації, але структурованість тексту, що відображена ще додатково у виділенні жирним шрифтом позицій плану викладення матеріалу, полегшує запам'ятовування та наочно вчить аналізу.

* * *

Таким чином, у словенських шкільних підручниках 1920-1930-хх рр. відображені тодішні громадсько-політичні погляди на розвиток історичного процесу в цілому (представлені погляди на визначення "нової" та новітньої доби"), викладена історія слов'янських народів (в тому числі югославських) міжвоєнного часу, у чіткому територіальному та історико-політичному зв'язку. Якщо підручники 1920-х рр. ще були написані традиційно, переважало енциклопедичне перерахування політичної і військової інформації, то у 1930-ті рр. вже коротко показані економічні, політичні та культурні процеси на словенських та інших слов'янських землях, присутні ілюстрації та дидактичне оздоблення. Державотворча ідея, яка охоплювала більшість словенської політичної та інтелектуальної громадськості, знайшла своє відображення і у середній школі. Вплив цензури на відкритість відображення політичної позиції авторів ускладнює її аналіз; але можна сказати, що національна позиція досить виражена та ми можемо їх віднести до табору захисників словенства. Можна зробити висновок, що з усіх розглянутих підручників посібник Печьяка-Баукарта мав найбільший вплив на учнів з виховної точки зору, завдяки детальній дидактичній розробці та торканню до емоцій та національного духу слухачів, звідки ми бачимо, що найбільш затятими борцями за словенську національну ідею в той час виступала словенська католицька політично-культурна громадськість.

Коли Словенія була поділена між Третім Рейхом, Угорщиною та Італією, яка в той час вже мала все словенське Примор'я за Рапальською угодою 1922 р., італійська влада слідувала умовам словенської автономії та ініціювала зміни в шкільних навчальних планах та підручниках, але її спроби показують існування довготривалого плану з романізації новопривдбаної словенської землі, як вони вже робили на території словенської Юлійської Країни, здобутої у 1922 р.

У єдиному підручнику з історії світу періоду 1815-1941 рр. половина тексту присвячена італійським подіям. Відображені тодішні громадсько-політичні погляди на розвиток історичного процесу в цілому (представлений італійський погляд на визначення новітньої доби"), викладена історія Італії міжвоєнного часу, в якій словенцям не присвячено навіть одної сторінки. Підручник написаний традиційно, переважає енциклопедичне перерахування політичної і військової інформації, дуже коротко показані економічні та політичні процеси, про культуру абсолютно не згадується, відсутні ілюстрації та дидактичне оздоблення. Історичний атлас теж містить тільки 2 загальні карти Європи, на яких дуже детально зображено Італію, та порожні карти сусідніх держав, з означенням тільки тих міст та місцевостей, які представляли життєві інтереси Італії. Але треба вказати й на позитивні моменти – підручник, незважаючи на все, перекладений на словенську, й фактаж відповідає дійсності, хоча він поданий часто у перевернутому вигляді.

Наприкінці війни ми бачимо, що на арену ідейної боротьби за майбутнє виходить Комуністична партія Югославії, яка ще у 1923 р. перейшла на відкрито націоналістичні позиції, що нам демонструє унікальний підручник 1944 р. З початку воєнних дій на території Словенії активну боротьбу за національне визволення та національну єдність і самостійність вела саме КПЮ, і в цій боротьбі одним з найголовніших завдань була дитяча освіта.

Джерела та література

1. Виноградов Н. В. Карты и атласы / Под ред. проф. М.С. Боднарского и инж. М.П. Мурашова. – М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1941. – 192 с.
2. Токмаков В.Н. Армия и государство в Риме: от эпохи царей до Пунических войн. - М.: КДУ, 2007. - 264 стр.
3. A Murszombati Magyar királyi állami kereskedelmi középiskola évkönyve az 1941/42 évről. - Murszombat, 1942.; A Murszombati Magyar... az 1942/43 évről. - Murszombat, 1943.; A Murszombati Magyar... az 1943/44 évről ... Murszombat, 1944.
4. Baratta M., Fraccaro P., Visintin L. Zgodovinski atlas za srednje in njim sorodne šole [Kartografsko gradivo] / Mario Baratta, Plinio Fraccaro, Luigi Visintin. - Novara: Istituto Geografico De Agostini, 1941. - 1 atlas (XXXII zvd.)
5. Biber D. Okupacija in razkosanje Slovenije - Londonski odmevi 1941-42 / Dušan Biber // Slovenski upor 1941: Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja.- Str. 189-199.
6. Binter B., Štrukelj V. Zgodovina Jugoslovanov: za četrti razred srednjih šol / Bogdan Binter, Vojteh Štrukelj. - Ljubljana: Jugoslovansko profesorsko društvo, 1938. - 180 str.
7. Knjižni trg v 1etu 1941-42 // Slovenec. Edizione per l'estero – Inozemska izdaja. - Leto LXXI. - Št. 2 a. - V Ljubljani, v nedeljo, 3. januarja 1943.
8. Kratka zgodovina za srednje učiteljske in meščanske šole. Del 4, Najnovejša doba. - V Ljubljani: Pokrajinska šolska založba, 1944. - 54 str.
9. Kremenšek M. Jugoslovanski simpozij o pouku zgodovine // Zgodovinski časopis. - 1980, Št.3. - S.352-353.
10. Kuzmič F. Zgodovinski oris razvoja srednje ekonomske in družboslovne šole v Murski Soboti / Franc Kuzmič // Časopis za zgodovino in narodopisje (Maribor). - 1992. - Zv. 1. - Str. 25-45.
11. Levente // Murszombat és Vidéke. - Letnik 35. - 1941, 26. 12. - Str. 3. // Режим доступу: <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/zgodovinski-oris-srednje-ekonomske#opm24>
12. Majerič Kekec N. Kako so nekoč hodili v šolo: zgodovina ptujskih osnovnih šol: katalog k razstavi / Nataša Majerič Kekec.. - Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2011. - 40 str.
13. Melik A., Orožen J. Zgodovina Jugoslovanov za nižje razrede srednjih šol / Anton Melik in Janko Orožen. - Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1928-1929. - 2 zv.
14. Mikuž M. Lekcija 42. Okupacija. Razkosanje Slovenije / Metod Mikuž. // http://www.savel-hobi.net/leksikon/zgodovina_sl/okupacija.htm
15. Orožen J. Zgodovina najnovejše dobe (1815-1920) za VIII. razred srednjih šol / Janko Orožen. - Ljubljana: Tiskarna Merkar, 1933. - 198 str.
16. Osnovna šola Ledina (Ljubljana): osnovna šola od leta 1855 : jubilejni zbornik ob 150-letnici šole / gl. ur. Gabrijela Škraba. - Ljubljana: Osnovna šola Ledina, 2005. - 165 str.
17. Osnovna šola Dr.Jožeta Pučnika Črešnjevec. Zgodovina šole // Режим доступу: http://www.cresnjevec.si/cms/index.php?option=com_content&view=article&id=6&Itemid=21
18. Osnovna šola Preserje. Zgodovina šole // <http://194.249.18.230/joomla5/index.php/ola/zgodovina-ol>
19. Pečjak R., Baukart J. Zgodovina za četrti razred meščanskih šol : življenje Slovanov v novem veku / Rudolf Pečjak, Jan Baukart. - V Ljubljani: Jugoslovanska knjigarna, 1939. - 191 str.
20. Planina F. 25 let dela za slovensko učno knjigo: ob 25. letnici Pokrajinske šolske založbe: 11.5.1919-11.5.1944. Pokrajinska šolska založba (Ljubljana) // France Planina. - V Ljubljani: Pokrajinska šolska založba, 1944. - 39 str.
21. Silva Pietro // Scheda biografica del Sistema Informativo Unificato per le Soprintendenze Archivistiche (SIUSA). – Режим доступу: <http://siusa.archivi.beniculturali.it/cgi-bin/pagina.pl?TipoPag=prodpersona&Chiave=190&RicPag=29&RicProgetto=personalita&RicSez=produttori&RicVM=ricercasemplice>
22. Silva P. Zgodovina najnovejše dobe za srednje in sorodne šole / Pietro Silva. - Ljubljana: Pokrajinska šolska založba, 1942. - 249 str.
23. Sojč M. Vpliv starosti na permanentno izobraževanje učiteljev v srednih strokovnih in poklicnih šolah strojne smeri / Milan Sojč. - Zreče: Samozaložba, 2008. - 85 str.
24. Visintin Luigi // Primorski slovenski biografski leksikon. - Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974-1994.

Мальшина К. В. Словенские школьные учебники 1920-х – первой половины 1940-х гг. об истории южных славян межвоенного периода

Статья посвящена вопросам отражения в учебниках истории, которые использовались в словенских школах в 1920-х – I половине 1940-х гг., истории межвоенного времени, экономических, политических и культурных процессов на словенских и других южнославянских землях, определению понятия "новейшая история", дидактического оформления учебников и их воспитательного контекста.

Ключевые слова: Словения, межвоенный период, учебники истории.

Malshina K. V. Slovenian tutorials of the 1920s – the first half of the 1940s about the interwar history of the South Slavs

Article is devoted to the reflection of the history of the interwar period, of the economic, political and cultural processes in the Slovenian and other South Slavic lands, to the definition of "modern history" in the history tutorials, which have been used in Slovenian schools in 1920s - I half of the 1940s, to the didactic design of tutorials and their educational context.

Keywords: Slovenia, the interwar period, the history textbooks.